

ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ЭРТАКЛАРИ ТИЛИНИНГ ЛЕКСИК ВА СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

Каримова Зулфизар Раҳматилло қизи

ФарДУ, 2-босқич Инглиз тили магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8020175>

Эртактларнинг, аввало, халқ оғзаки ижодининг энг қадимий, оммавий жанрларидан бири сифатида эътироф этилиши бежиз эмас, улар яратилиши жиҳатдан ўта олис ўтмишга бориб тақалиши, бадий-эстетик томонлама рангбаранглиги, ғоявий-бадий юксаклиги, барча этник қатлам вакиллари учун бирдек ардоқли адабий мерос сифатида кўрилиши билан бошқа жанрлардан алоҳида ажралиб туради. Ушбу бебаҳо оғзаки бадий мерос аждодларимиз томонидан сайқалланган ва бугунги авлод қўлига етиб келган мумтоз адабиётимизнинг энг нодир асарлари, санъат ва мусиқий меросимиз ҳамда меъморчилик санъатининг тенгсиз намуналари қаторида эъзозланади. Шу билан бирга, эртактларнинг асл моҳияти заминда эзгулик ва ёвузлик, соддалик ва айёрлик, сахийлик ва бахиллик, тўғрилиқ ва эгрилик, муҳаббат ва нафрат, бойлик ва камбағаллик каби бутун инсониятга хос қатор ғоялар ётади. Эътиборли жиҳати шундаки, эртактлар мазмунан халқларнинг ўтмиши, ижтимоий келиб чиқиши, ҳаёт тарзи, меҳнат хўжалиги, турли касб-хунарни эгаллаганлик тажрибаси, уй-рўзгор буюмлари, қурол-яроғи, табиат, атрофмуҳитга бўлган муносабати, диний ва дунёвий билимлари ҳамда миллий-маданий қадриятлари, урф-одатлари билан ўзаро чамбарчас боғлиқ ҳолда тасаввур этилади.

Кўринадики, эртактлар ўз тингловчиларини маълум бир халқнинг миллий-маданий турмуш тарзи, ўзига хос менталитетидан бохабар қилувчи юксак маънавий воситалардан бири ҳисобланади. Ўзбек эртактлари матнларини инглиз тилига таржима қилиш хусусиятларини объектив таҳлил қилиш учун ўзбек ва инглиз эртактлари тилининг хусусиятларини қиёсий таҳлил қилиш тақлиф этилади. Эртакт тилидаги ўзига хос номларнинг таҳлили, ўзбек ва инглиз тилларида шаклланиш йўллари кўрсатилган. Таржима матнининг нафақат лингвистик, балки ғоявий ўзига хос хусусиятларини ҳам тушунишнинг аҳамияти беқиёсдир.

Ўзбек ва инглиз эртактлари тилининг лексик ва семантик хусусиятларини қиёсий таҳлил қилиш ўзбек эртактлари матнларини инглиз тилига таржима қилиш хусусиятларини объектив таҳлил қилиш учун зарурдир. Лексик ва семантик хусусиятлар нуқтаи назаридан, бизни биринчи навбатда сўз ясаиш йўллари, тил ўйинини яратиш усуллари, инглиз ва ўзбек тилларига хос бўлган эртактнинг образли бадий воситалари қизиқтиради.

Эртактнинг инглиз тилида окказиализм қўшимчасининг сўз ясаиши қайд этилган (- иш : стингиш қўшимчаси жиринглаган тутун (аччиқ ўткир тутун), айёр касал ҳид (аҳмоқона қалин ҳид), элвиш (сеҳрли, сирли, ғайритабiiй; қўшимча - рй : сеҳргарлик ва бошқалар). Қўшимча ҳосил қилишнинг танланган усуллари эртакт тилида персонаж характерини ва эртакт маконининг воқеликларини тўлиқ ифодаловчи муаллифлик неологизмларини шакллантиришда қўлланилади. Префикс сўз шаклланиши ҳам рус, ҳам инглиз эртактларида қўлланилади: Розанор кийикга айлантирилди, уни фақат подшоҳ ва унинг уч ўғли буғуни кўрфазга олиб келишлари керак бўлган тақдирдагина маъюс бўлиши мумкин эди, лекин ўшанда ҳам у ўз исмини билмас ва гапира олмас эди .

агар подшоҳ уч ўғли билан буғуни ҳайдаб кетса-ю, ўшанда ҳам у ўзининг кимлигини билмай, исмини айта олмасди.

Матнларни таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, сўз яшашнинг ушбу усули учун турли хил бўлақлар асос бўлиб хизмат қилади: от, қисқа/тўлиқ сифат, қўшимча, феъл. Эртақ тилида сўз яшаш усули кўпинча қўлланилади, янги шаклланган сўз эса эртақ сюжетдаги воқеликни тушунтирувчи ёки эртақ қаҳрамонининг моҳиятини очиб берувчи букланган гапдир.

Эртақ тилида синонимик қаторлардан кулгили эффе́кт ва тил ўйинига эришиш, лексик ва синтактик такрорлашлар коммуникатив ва ритм ҳосил қилувчи функцияларни бажариш ҳолатларини қайд этдик. Эртақ тилининг характерли белгиларига лексик-синтактик параллелизм, шунингдек, турли лексик такрорлар (анафора, эпифора ва бошқалар) киради.

Эртақда қўлланиладиган образли бадий воситалар тизими эртақ қаҳрамонлари ва реалликда мавжуд бўлмаган эртақ сюжетини тасвирлаш учун зарурдир. Эртақ тилида троплар ёки тилнинг мажозий бадий воситалари, буларнинг барчасини ўз зиммасига олади. "Қирол ва унинг ўғиллари ҳайрат билан томоша қилишди ва бир лаҳзада тўртта от ва тўртта одам ҳайратда ҳайкалдай жим туришди, чунки у эрда тўсатдан ёруғлик ва чақнашлар орасидан шаршара каби тез ва ёқимли оқ кийик пайдо бўлди. Баҳорда." - Таржима: "Қирол ва унинг ўғиллари ҳайрат билан қарашди ва бир дақиқа давомида тўрт от ва тўрт киши ҳайкаллар сингари ҳайратдан қотиб қолишди, оқ кийик порлаш, милтиллаш ва туман, ёруғлик нурини ўтказиб юборганида. ёруғлик нури ва баҳорда шаршара каби гўзал.

Таққослашлар рус эртаги тилида ҳам қўлланилади: рўмоллар қандай оқ, оққуш қандай оқ, тиниқ лочин қандай ёш. Мана бир нечта мисоллар:

"Ўн икки ака- ука ўн икки пежинга ўтирди, ўтирди ва ёш лочин аниқ каби учиб кетди." Ёки: "Бу эрда тўлғоқ оқ оққуш каби учди."

Кўриб турганингиздек, таққослаш каби қиёсий бирлашма ёрдамида шакллантирилади, лекин рус тилининг инструментал иши ёрдамида таққослашни шакллантириш ҳолатлари мавжуд, масалан: оқ оққуш, аниқ лочин ва бошқалар. Бироқ, таққослаш керак эмас. эртақда кенг тарқалган отларнинг инструментал ҳоли шакли билан чалкашиб кетиш, эртақ қаҳрамонларининг ўзгариш натижасида янги ҳолатини билдиради (у оқ ўрдак каби сузди, малика пике каби сузди, у тиниқ шарбат / хурда учди, қуён каби югурди ва ҳоказо). Таққослаш инглиз ва рус эртақларида тез-тез ишлатиладиган тасвирий воситадир.

Шуни таъкидлаш керакки, халқ шеърляти, халқ оғзаки ижоди ва эртақлари доимий (барқарор) эпитетлар билан тавсифланади, масалан: яхши йўлдош, гўзал қиз, очиқ майдон ва бошқалар. Сф. инглизчада:

ажойиб ўрмонлар (сеҳрли ўрмон), ёвуз сеҳргар (ёвуз сеҳргар), сирли ўрмон (сирли ўрмон), кумуш ботқоқ (кумуш ботқоқ), бронза ботқоқ (бронза ботқоқ). Материални таҳлил қилиш жараёнида эпитетларнинг икки тури аниқланди:

1) оддий эпитетлар:

оқ кийик, яшил ўрмон, қироллик овчилари (қироллик овчилар) ва бошқалар

2) метафорик эпитетс :

марваридли йўл (марварид пиёда йўли), даҳшатли кун (даҳшатли кун), ҳақиқий малика (ҳақиқий малика) ва бошқалар

Ўзбек халқ эртаки тилидан эпитетларга мисоллар:

1) оддий эпитетлар:

оқ сандиқ, қизил қиз, оқ тош хона, кенг майдон, олтин тухум, ипак гилам, яхши ўртоқ, узоқ шоҳлик, қизил айвон, қимматбаҳо тошлар ва бошқалар.

2) метафорик эпитетлар:

шакар лаблари, олтин балиқ боши, тирик / ўлик сув ва бошқалар. Масалан: " Алпомиш югурди, у Барчинни кўрди, шакар лабларини ўпди." Эртақ тилида оксиморон ва антитеза усуллари қўлланилади. Антитеза нутқнинг ҳиссий рангини кучайтиради ва унинг ёрдами билан ифодаланган фикрни таъкидлайди.

Анъанавий тил формулаларининг мавжудлиги эртақ услубининг энг асосий фарқловчи хусусиятидир. Таржимоннинг мақсадига эришиш эртақларнинг анъанавий тил формулаларини қайта яратиш самарадорлигига боғлиқ. Бундай ҳолда, таржимон таржима қилинган матнни ўрганилаётган тил маданиятидаги стилистик тенденциялардан бири билан боғлабгина қолмай, аксинча, уни улардан чеклашга, ажратиб қўйишга, бегона бўлиб сақлашга интилади. Айнан шу ёндашув бошқа тилда сўзлашувчилар томонидан дунёқарашнинг миллий ўзига хослиги ва халқнинг поэтик анъаналарини баҳолашга имкон беради.

Халқ оғзаки ижоди халқ фалсафаси, этикаси ва эстетикасини очиб беради. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, эртақ энг аниқ миллий ва маданий хусусиятга эга. Эртақ халқ оғзаки ижоди маҳсули сифатида ўз халқининг миллий хусусиятларини ўзига сингдирган, дунёқарашини акс эттирган, миллий онгнинг омбори ҳисобланади. Эртақ бутун бир халқнинг хотираси ва тафаккурини қамраб олади ва унда ўз идеали ва интилишларини муҳрлаган халқ тажрибасининг қимматли манбасидир. Шунинг учун ҳам таржимон учун таржима матнининг нафақат лингвистик, балки ғоявий ўзига хослигини ҳам англаб етиши зарур.

ACADEMY

References:

1. Исраилова Сайёра, "Инглиз ва ўзбек эртақларининг лингвокултурологик хусусиятларига доир" Халқаро амалий конференция, Андижон 2020, 98-бет
2. Жўраева Малоҳат Муҳаммадовна, "Француз ва ўзбек эртақларида модаллик категориясининг лингвокогнитив, миллий-маданий хусусияти" мавзусидаги диссертация иши. (БухДУ) Тошкент, 2016
3. "Кенжа ботир" ("Зумрад ва Қиммат". Ўзбек халқ эртақлари. Ўқитувчи – 2013, 18-бет)
4. Пропп В.Я. Морфология сказки. М., 1969.
5. Пропп В.Я. Фольклор и действительность // Избранные статьи. М., 1976.
6. Пропп В.Я. Трансформации волшебных сказок // Русская волшебная сказка. М., 1992.
7. Ахмаджонов Н. Analysis of poetonyms used in poetry // International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 12, volume 104 published December 30, 2021 P. 509-512 Impact Factor: Philadelphia, USA ISRA (India) = 6.317 ISI (Dubai, UAE) = 1.582 GIF (Australia) = 0.564 JIF = 1.500 SIS (USA) = 0.912 ПИНЦ (Russia) =

3.939 ESJI (KZ) = 9.035 SJIF (Morocco) = 7.184 ICV (Poland) = 6.630 PIF (India) = 1.940 IBI (India) = 4.2600AJI (USA) = 0.350

8. Ахмаджонов Н. Analysis of poetonyms in prose works// International interdisciplinary research journal (giirj) Volume 10, Issue 2, February, 2022 ISSN: 2347-6915 SJIF Impact Factor: 7.472 P. 487-490

9. Ахмаджонов Н., Шукуров Р. Precedent names in the artistic text as allusive names //academicia, An International Multidisciplinary Research Journal

10. (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal) ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 8 August 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492. P. 46-52

11. Н Ахмаджонов, А Рўзиматова. Фразаологизмлар немис халқи миллий маданиятининг кўзгусидир. o'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. УДК:40/42/48. IISS: 2181-3302.SJIF:4.621 2022. 08.20. 10-Son. Б.104-109

12. Axmadjonov Nurbek, Xabibullayeva D. Classification and linguocultrological characteristics of precedent units. Fars international journal of education, social science humanities. issn: 2945-4492. 10(12); 2022; Impact Factor: SJIF 2022 6.786. P. 777-780

13. Axmadjonov Nurbek, Islomjonova Jasmina. Badiiy matnda allyuziv antroponimlarning xususiyatlari. Journal of advanced research and stability volume: 03 issue: 01 | jan - 2023 issn: 2181-2186

14. Akhmadjonov Nurbek FerSU, PhD in philology, Yusupova Mohibonu FerSU, Student. Allusive Names in Artistic Texts. Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences (IJNRAS) Volume: 02 Issue: 02 | 2023 ISSN: 2751-756X. Page 34-38

15. Axmadjonov Nurbek f.f.b.f.d (PhD).German language teacher of Fergana State University <https://doi.org/10.5281/zenodo.7805868>. LINGOCULTURAL CHARACTERISTICS OF ALLUSIVE ANTHROPONYMS IN ARTISTIC TEXT. JAH ISSN:2770-9132 JOURNAL OF AGRICULTURE & HORTICULTURE. International scientific journal. JAH UIF=8.1|SJIF=5.69. JAH | Volume 3, Issue 4, April Page 17-21

16. Akhmadjonov Nurbek f.f.b.f.d (PhD) German language teacher of Fergana State University. Ergasheva Nozimakhon Bahodirjon kizi. Student of Fergana State University. USE OF PRECEDENT NAMES IN ARTISTIC WORKS.FOR PARTICIPATION IN THE SCIENTIFIC CONFERENCE INNOVATIVE RESEARCH IN MODERN EDUCATION WITH AN ARTICLE ENTITLED. Hosted from Toronto, Canada, Page. 53-56